

MIDDELEEUWSE MUNTEN IN ARCHIEFBRONNEN IN LUIK EN LOON

Rombout Nijssen

Wie enige ervaring in het archiefonderzoek heeft, weet dat hij bijzonder goed moet opletten wanneer het er om gaat geldbedragen zoals die in de bronnen worden vermeld, te interpreteren. In cijsregisters uit de veertiende eeuw en uit de eerste helft van de vijftiende eeuw, vindt men bedragen uitgedrukt in *obolen*, in *griffioenen*, *boddragers*, *denieren*, *schellingen* of *oude groten*. Vanaf de vijftiende eeuw vindt men bedragen uitgedrukt in *guldens*, *stuivers* en *oorden*, maar wanneer in datzelfde archiefstuk beschreven wordt hoe een betaling verricht wordt, is er weer sprake van *griffioenen*, *ecu's*, *crompsterten*, *blaffarts*, *guldens*, *nobels* en nog veel andere muntnamen.

Te vaak neemt men in historische studies de muntnamen zoals zij in de bronnen vermeld zijn, zonder meer over, zonder ze te verklaren en zonder te verduidelijken over welke bedragen het eigenlijk gaat.

Vandaag de dag drukken wij geldbedragen uit in euro's, en ook betalingen doen wij met euro's. In de middeleeuwen was het helemaal niet zo vanzelfsprekend om dezelfde munteenheid te gebruiken voor betalingen en voor het uitdrukken van geldbedragen. Anders dan in onze maatschappij, waar het gebruik van euro's voor het uitdrukken van prijzen en voor het verrichten van courante betalingen wettelijk geregeld is, konden onze middeleeuwse voorouders gebruik maken van alle soorten munten waarover zij beschikten. En dat waren er toen veel meer dan nu. Zoals wij vandaag in onze portemonnee euromunten vinden uit verschillende landen, zo vond een middeleeuwse neringdoener in zijn geldbeurs zilverstukjes van verschillende herkomst en van verschillende grootte. Anders echter dan in onze tijd, waarin bij wet is vastgelegd dat elke gelijkaardige euromunt in de handel dezelfde waarde heeft – voor een Duitse munt van 2 euro kan je evenveel kopen als voor een Italiaanse of een Spaanse – hadden die munten vroeger allemaal een verschillende waarde. Iedere vorst had immers het recht munten aan te maken zoals hij dat het beste vond. Naargelang hun gewicht en hun gehalte aan edel metaal hadden al die munten een eigen waarde. Afstemming van de ene munt op de andere bestond daarbij zo goed als niet.

Rekenmunt en reële munt

Wie handel drijft in een omgeving waarin tientallen verschillende munten circuleren, die ieder een eigen waarde hebben en waarvan de onderlinge waardeverhoudingen niet vast liggen, heeft een probleem wanneer hij zijn prijs wil vastleggen of als hij een bedrag wil uitdrukken. In welke munt moet hij het bedrag uitdrukken? Hij weet immers niet welke munten mogelijke klanten in hun beurs hebben. Wanneer er te veel verschillende munttypes in het betalingsverkeer circuleren, zonder dat er tussen die types een eenvoudige, heldere en stabiele waardeverhouding bestaat, dan is het aangewezen om bedragen uit te drukken in zogenaamde *rekenmunt*: een standaard, die niet noodzakelijk met een bestaande munt overeenkomt, maar waarnaar men elke reële munt kan herleiden.

Concreet zal men vooral in twee gevallen bedragen eerder in rekenmunt uitdrukken dan in reële munten. In de eerste plaats is het handiger bedragen in een uniforme rekenmunt uit te drukken wanneer men bedragen met elkaar wil optellen of wil vergelijken. De waarden van de verschillende reële munten worden dan tot een standaard rekenmunt herleid. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een rentmeester rekenschap aflegt over zijn beheer en in de periode waarover hij verslag uitbrengt betalingen ontvangen en gedaan heeft in verschillende munttypes. Een ander geval waarin men bedragen in rekenmunt zal uitdrukken is wanneer men iets wil verkopen tegen een bepaalde prijs, zonder dat men op voorhand weet welke reële munten de koper zal gebruiken om de betaling te verrichten.

Anderzijds kunnen er zich situaties voordoen waarin het meer voor de hand ligt een bedrag toch in concrete munten uit te drukken en te vermelden welke speciën bij een bepaalde betaling gebruikt zijn. Concrete munten zal men vooral vermelden wanneer men een concrete overdracht van geld beschrijft of wanneer bepaalde munten zo populair zijn dat zij in het betalingsverkeer overheersen. Wanneer bijvoorbeeld in 1625 de ene partij aan de andere een bepaald bedrag uitleent en dat doet door haar 100 zilveren muntstukken van het type *dukaton* van de aartshertogen Albrecht en Isabella ter hand te stellen, dan is het met het oog op de terugbetaling van hetzelfde bedrag voor beide partijen interessant om in de akte die zij over deze lening laten opstellen precies te laten vermelden welke munten voor de betaling gebruikt zijn. Wanneer men dan later de lening wil terugbetalen, kan men exact weten in welke munten dat moet gebeuren, of minstens welke hoeveelheid zilver gerestitueerd moet worden. Ook als men zeker wil zijn van de waarde van het zilver waarin de jaarlijkse intrest betaald zal worden, kan men best vermelden in welke munt de intrest betaald moet worden en hoeveel van die munten jaarlijks betaald moeten worden. Wanneer de ontlener in het bovenstaande geval bijvoorbeeld exact vijf procent intrest wil, dan doet hij er goed aan in de

akte te laten opnemen dat de intrestbetaling jaarlijks met vijf dukatons van Albrecht en Isabella moet gebeuren – of met andere munten die samen exact evenveel zilver bevatten.

Een ander geval waarin men een bedrag zal uitdrukken in concrete speciën is wanneer zij in het betalingsverkeer een overheersende rol spelen. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de zilveren *denier* tot in de veertiende eeuw, voor de gouden *rijngulden* in de vijftiende en de zestiende eeuw, de zilveren *rijksdaalders* in de zestiende eeuw, de Spaanse zilveren *pattagons* en *dukatons* in de zeventiende eeuw en voor de Franse zilveren *écus* in de achttiende eeuw.

De dertiende en veertiende eeuw: schellingen, denieren en obolen

In de dertiende eeuw slaan de vorsten, waaronder de bisschop van Luik en de graaf van Loon, zilveren munten van het type *denier* – zilveren muntjes met een gewicht in de orde van grootte van 0,8 tot 1 gram – en van het type *obool* – met de helft van het gewicht en de waarde van een denier.

Het oudste in archiefstukken gedocumenteerde monetaire systeem in Luik en Loon gaat in de dertiende en veertiende eeuw uit van concrete munten. Bedragen worden uitgedrukt in *schellingen*, *denieren*, *obolen* en *kopies*, aangevuld met *groten*, *oude groten* en *leeuwengroten*. *Schellingen*, *denieren* en *obolen* zijn min of meer gestandaardiseerde munten, waarbij de waarde van één *schelling* overeenkomt met 12 *denieren*, en waarbij één *denier* twee *obolen* waard is. De *kopie* is nog kleiner: hij is een halve *obool* waard. *Schellingen*, *denieren* en *obolen* zijn concrete zilveren munten. Meervouden van de *denier* zijn de *schelling* of *sous* en het *pond*. Twaalf *denieren* zijn 1 *schelling* waard en 20 *schellingen* vormen 1 *pond*. Voor een *pond* zijn 240 *denieren* nodig. Het *pond* is een rekenkundig veelvoud, geen echte munt. De *kopie* is evenmin een echte munt, maar een rekenkundige deler.

Dit dertiende-eeuws systeem blijft nadien in gebruik voor de betaling van cijzen voor gronden die in de dertiende eeuw in cijns uitgegeven zijn.

Bisschop Jan van Vlaanderen (1282-1292) is de eerste van wie een grotere munt, de *schelling*, bekend is. Zijn schellingen wegen tot 1,30 gram. Zijn opvolger Hugo van Châlon (1296-1301) deed voor het eerst in Luik munten van het type *Tournoise groot* slaan – zilveren munten van circa 4 gram, en van het type halve groot, die half zoveel zilver bevatten. In de

veertiende eeuw bleef men de groot slaan, aangevuld met munten ter waarde van een derde, een kwart, een zesde, en van een achtste groot.

In rekeningen waarin de bedragen uitgedrukt zijn in *denieren*, *obolen* en andere zilveren munten uit die periode, ziet men dat men om de som te maken de munten per type optelt. *Kopies* worden naar *obolen* herleid en *obolen* naar *denieren*. Andere munten zoals *groten* of *schellingen* worden enkel opgeteld, en nog niet naar één eenheid herleid.

Rekenmunten met een vaste waardeverhouding in de dertiende en veertiende eeuw					
1 pond	20 schellingen	240 denieren	480 obolen	960 kopies	
1 schelling	12 denieren	24 obolen	48 kopies		
1 denier	2 obolen	4 kopies			
1 obool	2 kopies				
1 kopie					

In de praktijk: uit een cijnsregister van de landcommanderij Alden Biesen van de Duitse Orde, 1355 (1)

In 1355 stelt een rentmeester van de landcommanderij een overzicht op van de cijnzen, die jaarlijks aan de landcommanderij betaald moeten worden, en van de cijnzen die de landcommanderij zelf moet betalen voor de landerijen die zij bezit en die in diverse cijnshoven cijnzen verschuldigd zijn. Aangenomen mag worden dat het uitgeven van deze landerijen tegen een jaarlijkse vergoeding die de cijns genoemd wordt, niet van 1355 dateert, maar van geruime tijd eerder. Eerst stelt hij het overzicht van de inkomsten op en vervolgens dat van de uitgaven. Die beide overzichten deelt hij in naargelang de plaats waar de goederen gelegen zijn, waarvan cijns geïnd wordt of waarvoor cijns betaald moet worden. Hij sluit elke notitie over de cijnsinkomsten en over de cijnsuitgaven in een plaats af met de som van wat daar betaald of ontvangen moet worden. In dit cijnsregistertje is dus te zien hoe een professional anno 1355 geldbedragen noteert en hoe hij bedragen optelt.

Voor de cijnsinkomsten in Beverst vermeldt de rentmeester het volgende:

Beverst

Item ver Maroele snoecs wijf xi leukens grote ende i leukens engels.

Item Arnout lodewijcs son van beverst xxv scellinghen ludslach.

Item deselve Arnout xii denieren ludslach Johannis.

Summa huius xxvi scellinghen ludslach xi lewekens grote ende 1 lewekens engell.

Dit moet als volgt geïnterpreteerd worden:

- de weduwe van Maroel Snoecs is de landcommanderij jaarlijks 11 zilveren munten van het type *leeuwengroot* en 1 van het type *Engelse leeuw* schuldig;
- Arnout, de zoon van Lodewijk van Beverst, is voor een bepaald goed 25 zilveren *schellingen ludslach* – geslagen voor de bisschop van Luik – schuldig (2); en
- voor een tweede goed is hij nog 12 zilveren *denieren* verschuldigd, van het type dat in Luik geslagen werd in opdracht van bisschop Johannes (3).
- tot slot maakt de samensteller van het overzicht de som. Daarbij herleidt hij de 12 *denieren* tot 1 *schelling*, terwijl hij de *leeuwengroten* en de *leeuw Engels* niet herleidt maar het bij het munttype houdt.

Tot in de eerste helft van de veertiende eeuw verloopt het betalingsverkeer uitsluitend met zilveren munten. Buitenlandse gouden munten worden vanaf 1345 vermeld in oorkonden in het graafschap Loon. Omstreeks dezelfde tijd begint graaf Diederik van Heinsberg (1336-1361) met het slaan van gouden guldens. De Luikse bisschop Jan van Arckel (1364-1378), onder wiens regering de opname van het graafschap Loon in het vorstendom Luik afgerond wordt, is de eerste Luikse bisschop die gouden munten laat slaan. Naast zilveren groten en halve groten die gedurende heel zijn regeerperiode geslagen worden, laat hij omstreeks 1368-1369 gouden *mottoenen* van circa 6 gram slaan en tussen 1373 en 1376 gouden *Pieters* van circa 4 gram.

Onder bisschop Arnold van Horn (1378-1389) vindt de volgende belangrijke vernieuwing in de Luikse muntslag plaats: hij laat voor het eerst in Luik gouden munten van het type *florijn* of *gulden* slaan, met een gewicht van circa 3,5 gram. Anderzijds begint men tijdens zijn regeerperiode ook met het slaan van laagwaardige munten van het type *brûlé*, samengesteld uit een legering van billioen en koper. De *brûlés* dienen als kleingeld.

Vanaf de regeerperiode van Jan van Beieren (1389-1418) worden gouden en zilveren munten van verschillende grootte en van verschillende types geslagen. Achtereenvolgens laat hij gouden *écus* of *klinckarts* van circa 4 gram, gouden *kronen* van circa 4 gram, guldens van circa 3,3 gram, gouden *griffioenen* van 3,90 gram en gouden *guldens* van ca 3 gram en andere van circa 3,40 gram slaan. De productie van zilveren *groten* gaat ondertussen voort, samen met die van zilveren *plakken* van circa 3 gram, waarvoor hij de inspiratie haalt bij de

plakken die Albert van Beieren als graaf van Henegouwen laat slaan, zilveren *griffioenen* van circa 2,50 gram en *brûlés*.

Hoewel gouden munten vanaf het midden van de veertiende eeuw bekend zijn en zij wellicht ook in het handelsverkeer gebruikt worden, duurt het nog geruime tijd voordat zij ook in officiële rekeningen vermeld worden. In de verzamelrekeningen van de *Bisschoppelijke Tafel* uit de jaren 1428-1430 (4) worden bedragen nog steeds uitsluitend in zilveren munten uitgedrukt. Na 1430 is er in de reeks algemene rekeningen van de Bisschoppelijke Tafel een hiaat van 75 jaren.

In Sint-Truiden wordt ondertussen in december 1438 in overleg tussen de bisschop van Luik, de abt van Sint-Truiden en de stadsmagistraat een *ordinantie vanden ghelde* opgesteld (5), waaruit blijkt dat andere rekenmuntsystemen dan dat op basis van de denier en de schelling gebruikt worden. In de ordonnantie wordt de waarde van 16 verschillende gouden munten en 7 zilveren munten herleid naar zilveren *botdragers* of *boden*, de waarde van 1 type zilveren munt wordt herleid naar zilveren *kromstaarten* en de waarde van 4 kleinere zilveren munten wordt naar zilveren *groten* herleid. In totaal worden er 28 munttypes opgesomd waarvan de koers wordt vastgesteld en die dus officieel in het betalingsverkeer in de stad zijn toegestaan. De munten zijn afkomstig uit Engeland, Frankrijk, uit verschillende plaatsen in Duitsland, uit Vlaanderen, Brabant en Namen en uit het Hasseltse muntatelier van de bisschop van Luik.

In 1459 is in Sint-Truiden het aantal referentiemunten waarnaar de waarde van andere munten herleid wordt om ze te kunnen vergelijken, verder uitgebreid. De stadsmagistraat stelt dat jaar vast dat de waarde van een *Rijngulden* in de stad 50 *botdragers* of 2,5 zilveren *griffioenen* bedraagt. Van 8 verschillende zilveren munten wordt de waarde vastgesteld in *oude stuivers*, *botdragers*, *groten* en *mijten* (6).

In het algemeen overzicht van de inkomsten van het Luikse Bisschoppelijk domein van 1505 (7) brengen de regionale rentmeesters hun gegevens op verschillende manieren aan. De rentmeester voor de stad Luik en het omliggende formuleert de bedragen in gulden en stuivers rekenmunt, het grootste deel van zijn collega's elders in het vorstendom blijft werken met *denieren*, *obolen* en *kopies* en sommigen verkiezen de reële munten die zij ontvangen hebben aan te geven – *hoornguldens*, *goudguldens*, *vuurijzers*, *swerten* – zonder een poging te doen de bedragen tot een standaard te herleiden. De administratie van de Luikse Rekenkamer toont zich op dit vlak niet bepaald een koploper. In Sint-Truiden wordt de waarde van munten in 1482 al in gulden en stuivers uitgedrukt (8). Het is pas in de loop van

de eerste helft van de zestiende eeuw dat het gebruik van guldens en stuivers rekenmunt in Luik en Loon veralgemeend wordt.

In de praktijk: uit een cijnsinningsregister van de Bisschoppelijke Rekenkamer in Luik, 1515 (9)

Nunc Peter Moes van Tongeren

*Ghysbrecht vanden Meere huysvrouwe te Coninxhem, ante Lodewich Fabarts huysvrouwe, ante Jan Wuckels van ix royen lants gelegen by die ii ½ roije lants voirscreven op eynen ort offt hoyck van ii gemeynen straten comende deyn doir dander cruysweechs.
iiii denieren i vasa spelt*

In dit fragment uit het cijnsinningsregister van de ontvanger van de Bisschoppelijke Tafel in Tongeren en Neerrepen uit 1515 en volgende jaren, wordt voor een bepaald perceel beschreven wie er cijns voor moet betalen en hoeveel die cijns bedraagt.

Over dit perceel wordt gezegd dat het 9 roeden groot is en dat het bij een eerder beschreven perceel van 2,5 roeden ligt, aan een kruispunt van twee wegen.

Toen het register opgesteld werd moest de jaarlijkse cijns betaald worden door de echtgenote van Ghysbrecht vanden Meere van Koninksem. Daarvoor stond het perceel op naam van de echtgenote van Lodewich en daarvoor op naam van Jan Wuckels. Met deze gegevens was het voor de medewerkers van de ontvangerij makkelijker aantekeningen over dit perceel in oudere cijnsregisters terug te vinden. Gedurende de periode dat het cijnsinningsregister uit 1515 in gebruik bleef, werd dit perceel verworven door Peter Moes van Tongeren, reden waarom zijn naam boven die van de echtgenote van Ghysbrecht vanden Meere geschreven werd.

De cijns tenslotte is deels in geld en deels in natura uitgedrukt. Jaarlijks is de gebruiker van dit land 4 zilveren denieren en 1 vat spelt verschuldigd aan de Bisschoppelijke Tafel. Of die spelt ook in natura betaald werd, is niet zeker. Mogelijk moest een geldbedrag betaald worden dat overeenkwam met de waarde van een vat spelt.

Vanaf de vijftiende eeuw: guldens en stuivers

Ten gevolge van de explosieve groei van het aantal gouden en zilveren munttypes vanaf de vijftiende eeuw, is een rekensysteem gebaseerd op de zilveren denier niet langer houdbaar.

Vanaf de regering van Lodewijk van Bourbon (1456-1482) worden de gouden gulden en de zilveren stuiver de meest geslagen munten in het vorstendom Luik. De stuiver is een zilveren muntstuk dat in Luik voor het eerste geslagen wordt in 1465. Dit type zal tot aan het einde van het ancien régime in gebruik zal blijven.

Het veelvoud van de stuiver rekenmunt is de *gulden*. De gulden rekenmunt komt in de Luikse bronnen in twee varianten voor. De *gulden Luiks* is vijf stuivers waard, en de *gulden Brabants* twintig stuivers. Bijna altijd wordt in Luik en Loon de *gulden Brabants*, ter waarde van 20 stuivers, als rekenmunt gebruikt. Nochtans verklaren de schepenen van Pietersem (Lanaken) in een niet gedateerde tekst uit de zestiende eeuw dat men er in het vorstendom Luik steeds vanuit moet gaan dat de *gulden Luiks* bedoeld wordt, wanneer niet expliciet vermeld wordt dat het om de *gulden Brabants* gaat (10). In de praktijk stelt men vast dat wanneer in akten van verkoop of in andere op schrift gestelde zakelijke overeenkomsten de gulden als rekenmunt gebruikt wordt, men daar zo goed als altijd bij specificeert dat het om de *gulden Brabants* gaat.

Het waardeverschil tussen de Brabantse en de Luikse gulden rekenmunt is het gevolg van de verschillende evolutie van de waarde van de stuiver in Luik en in de Bourgondische Nederlanden. De eerste bevat minder zilver. In 1545 is de Luikse stuiver nog maar een kwart van de Bourgondische stuiver waard.

Nadat men aangegeven heeft of men de *gulden Luiks* of de *gulden Brabants* bedoelt, moet men nog aangeven volgens welke valuatie of wisselkoers men werkt. Zo kan er sprake zijn van de *gulden Brabants Maastrichter koers*, of *Luiker koers*, of eender welke koers men wil gebruiken. De koers verwijst naar de officiële bekendmaking van de lijst van de munten die wettig gebruikt mogen worden op die plaats en van de wisselkoers van elk van die munten. Met de koers geeft men aan welke munten gebruikt mogen worden voor een bepaalde betaling en aan welke wisselkoers elke munt aanvaard wordt.

Wie bijvoorbeeld in 1512 voor 100 *gulden Brabants Sint-Truider koers* een jaarlijkse rente van 5 van dezelfde guldens koopt, moet, wanneer zijn schuldenaar hem in 1525 wil aflossen, aanvaarden dat dat gebeurt met 100 *gulden Brabants Sint-Truider koers*. Het is de evolutie van de wisselkoers die zal bepalen of er in 1525 meer of minder goud nodig is dan in 1512 om dezelfde som rekenmunt terug te betalen.

Wanneer een bepaalde som die in rekenmunt is vastgesteld na verloop van tijd terugbetaald moet worden, en de waarde van het goud stijgt, dan zal de schuldenaar minder goud nodig

hebben om zijn schuld terug te betalen. Wanneer de waarde van het goud ten opzichte van de rekenmunt zou dalen, dan zal de schuldenaar, wanneer hij zijn schuld terugbetaalt, meer goud op tafel moeten leggen dan hij oorspronkelijk gekregen heeft. Om deze toestanden en wellicht ook de bijhorende meningsverschillen te vermijden, wordt in akten over geldleningen dikwijls precies vermeld welke muntsoorten gebruikt zijn bij de betaling en hoeveel van elk, zodat de terugbetaling met dezelfde hoeveelheid goud en zilver kan gebeuren.

Tussen 1512 en 1525 stijgt de waarde van de *Hoorngulden* in Sint-Truiden van 12 tot 16 stuivers. Dat betekent dat iemand die in 1512 een bedrag van 100 *gulden Brabants Sint-Truider koers* uitleent en dat met munten van het type *Hoorngulden* doet, daarvoor 166 gouden *Hoornguldens* en 8 stuivers moet neertellen. Wanneer hij in 1525 wordt terugbetaald, volstaat zijn schuldenaar met 125 *Hoornguldens*. In dit scenario heeft de schuldeiser er alle belang bij in de leningsakte vast te leggen dat de lening met 166 gouden *Hoornguldens* en 8 zilveren stuivers terugbetaald moet worden.

In de praktijk: inkomsten registreren in de overgangperiode tussen kopie en denier enerzijds en stuiver en gulden anderzijds, volgens een cijnsinningsregister uit 1515 (11)

Item tis te weten dat myn gnedighen heeren heeft in deze officie zeker landen daer van men sculdich is op sondaich nae xiii daich vanden bonresgelanck vyff penningen cheyns, dats te weten van elcke roede lants daer van die xx royen maken i bonre, i copi bon, die iiii copi maken i denier fortis, ende die iiii denieren fortis maken eyne stuver bon. Desgelycken is men sculdich vanden selven landen op den selven sondaich nae darthiendaich van elcke roede lants eyne goll. rogge, daervan die lx goll. maken eyne vaet, dats te weten elck bonre lants eyne tercie vaets rogge. Item vanden landen die egheynen rogge sculdich syn is men sculdich te betalen van elcken bonre vii denieren cheyns fortis.

De samensteller of één van de gebruikers van dit cijnsinningsregister uit Tongeren uit 1515 vermeldt op het schutblad ervan dat de bezitters van bepaalde landerijen in het Tongerse de Bisschoppelijke Tafel jaarlijks op de zondag na Driekoningendag of *dertiendag* voor elk bunder vijf penningen cijns verschuldigd zijn, of één kopie voor elke roede. Vier van die kopie maken één denier en vier denieren kunnen met één stuiver betaald worden.

Naast geld moet men voor die landerijen op dezelfde dag voor elke roede één zestigste deel van een vat rogge betalen, of een derde deel van een vat per bunder. Landerijen waarvoor die rogge niet verschuldigd is, zijn dan weer belast met zeven extra denieren per bunder.

In de praktijk: inkomsten registreren die deels in geld en deels in natura uitgedrukt worden, volgens een cijnsinningsregister uit 1533 (12)

Die Corverstrate oft Eggerstraete

Dat convent van Sinte Agneten ante Fastraet Floren van huys ende hoven in die Eggerstrate.

vii ½ d ii cap

Dat selve convent van Sinte Agneten ante Willem Meesmans vanden huyse alreneest daerneven op den ort vander straten.

vii ½ d ii cap

Dit is een fragment uit het cijnsinningsregister van de ontvanger van de Bisschoppelijke Tafel in Tongeren en Neerrepen uit 1553 en volgende jaren. Hier wordt de cijns beschreven die verschuldigd is door de bezitters van twee huizen in de Corverstraat of Eggerstraat in Tongeren.

Beide huizen zijn in het bezit van het Agnetenklooster in Tongeren. Het eerste was eerder in het bezit geweest van Fastraet Floren en het tweede was van Willem Meesmans geweest. Het tweede huis lag op een hoek in de Corverstraat en het eerste lag daar vlak naast.

Voor elk huis was het klooster dezelfde cijns verschuldigd, die deels in geld en deels in natura is uitgedrukt: 7,5 denieren en 2 kapoenen.

Het is niet waarschijnlijk dat de cijnzen die in 1533 nog in denieren uitgedrukt werden ook nog werkelijk met denieren betaald werden. De laatste denieren in het Luikse werden immers kort na 1300, onder de bisschoppen Adolf van Waldeck (1301-1302) en Tibout van Bar (1303-1312), geslagen en het is niet waarschijnlijk dat er daarvan twee eeuwen later nog veel circuleerden. Waarschijnlijker is dat zowel het deel van de huur dat in denieren is uitgedrukt, als het deel dat in kapoenen is uitgedrukt, in geld betaald werd dat in 1533 courant was.

Welke munten dat dan waren, is uit de beschrijving in dit inkomstenregister niet af te leiden. Gedacht mag worden aan enkele kleine zilveren munten, die samen evenveel zilver bevatten als de oorspronkelijke 7,5 denieren, en aan een aantal zilvermunten die volstonden om op de markt in Tongeren in het jaar waarin de cijns betaald werd, 2 kapoenen te kopen.

De cijns in dit voorbeeld bestaat dus uit een vast en een variabel deel: een vaste hoeveelheid zilver, die oorspronkelijk overeenkwam met de hoeveelheid zilver in 7,5 denieren en een wisselende hoeveelheid, die in relatie stond met de evolutie van de prijzen van de voeding en met name van de kapoenen. Die wisselende hoeveelheid, in directe relatie tot de voedingsprijzen, garandeerde dat de cijns in zekere mate waarde vast bleef. Als de prijzen stijgen, wat zij op lange termijn zeker doen, stijgt ook de waarde van de cijns. Of hoe men anno 1533 cijnsen aan de "index" wist te koppelen.

In de praktijk: de verpanding van het schoutsambt in de heerlijkheid Kozen, 1575 (13)

De Limburgse gemeente Kozen maakt nu deel uit van de fusiegemeente Nieuwerkerken. In 1575 vertrouwt de toenmalige heer van Kozen, Arnold van Kerckhem, in ruil voor een renteloze lening van 300 *gulden Brabants*, het schoutsambt in zijn heerlijkheid toe aan Govart vander Maesen. Wanneer men de heer vander Maesen weer uit zijn ambt zou ontzetten of wanneer die om een andere reden ontslag zou nemen, zou hem dat bedrag terugbetaald moeten worden. De aanstellingsakte van de nieuwe schout wordt met enige vertraging in 1578 in het gichtregister van de schepenen van Kozen geregistreerd.

Bijzonder aan deze aanstellingsakte is dat zij vermeldt hoe vander Maesen het bedrag van 300 *gulden Brabants* rekenmunt, of 6.000 stuivers, voldoet. De munten die hij daarvoor gebruikt worden opgesomd en er wordt vermeld hoeveel elke muntsoort waard is.

gouden munten:

- 32 Filipsguldens ter waarde van 960 stuivers Brabants;
- 16 Metzer guldens ter waarde van 584 stuivers Brabants;
- 11 goudguldens ter waarde van 396 stuivers Brabants;
- 16 Hoornguldens ter waarde van 192 stuivers Brabants;
- 4 zonnekronen ter waarde van 184 stuivers Brabants;
- 4 gouden ridders ter waarde van 104 stuivers Brabants;
- 1,5 Andriesgulden ter waarde van 54 stuivers Brabants;
- 2 clemmersguldens ter waarde van 50 stuivers Brabants;
- 1 Karolusgulden ter waarde van 26 stuivers Brabants.

zilveren munten:

- 25 zilveren Filipsdaalders ter waarde van 900 stuivers Brabants;
- ? kruisdaalders ter waarde van 700 stuivers Brabants;

? realen ter waarde van 420 stuivers Brabants;
10 rijksdaalders ter waarde van 320 stuivers Brabants;
24 Bergse penningen ter waarde van 120 stuivers Brabants;
15 stuivers Brabants.

niet geïdentificeerde munten:

*in pajement om 34 gulden Brabants als dat gengich ende gevich was anno xvc lxxv des
sessentwintich januarij: 680 stuivers Brabants;*

in pajement 14 gulden en 2 stuivers Brabants in Brabant geslagen: 282 stuivers Brabants.

In totaal legt vander Maesen goud en zilver ter waarde van 5.987 stuivers Brabants op tafel.
Een dertiental stuivers ontbreekt.

Naast gouden guldens, lieten Lodewijk van Bourbon en zijn opvolgers ook zilveren penningen, zilveren stuivers, dubbele en halve stuivers en *brulés* in billioen slaan. Vanaf 1525, onder Erard van der Marck, werden zwaardere zilveren munten geslagen: de Luikse snaphaan of zilveren rijder en de *rosart* (1540). De eerste Luikse zilveren munt van het type daalder dateert van 1545, ten tijde van bisschop Joris van Oostenrijk (1544-1557). Deze grote munten wogen circa 28,50 gram waren imitaties van soortgelijke munten die op initiatief van de Duitse keizer geslagen werden. Zij hadden snel veel succes en werden in het Duitse Rijk de nationale munt. Zij werden in talloze Duitse vorstendommen nageslagen.

**In de praktijk: een aantekening over het betalen van cijnzen waarvan het bedrag
eeuwen eerder is vastgesteld, in niet meer gangbare munten, Schoonbeek bij Bilzen,
1598 (14)**

Eenen denier is een ort stuver Brabants

Eenen hellingh is een half ort stuver Brabants

Eenen copy is het vierdendeel van 1 ort stuver Brabants

Een gryp is 8 stuvers Brabants

Eenen alden groet is 2 stuvers Brabants

Eenen alde trappener is 2 capuynen

Dit fragment komt uit het cijnsinningsregister van het laathof van Schoonbeek voor 1598 en volgende jaren.

De ontvangers van het laathof zagen zich geconfronteerd met de situatie dat de cijnzen die zij moesten innen betrekking hadden op landerijen die eeuwen vroeger in cijns uitgegeven waren, tegen een jaarlijks cijnsbedrag dat destijds – wellicht de dertiende of de veertiende eeuw – vastgelegd was in munten die toen gangbaar waren. In 1598 werd het register waarin de inningen van cijnzen voor het laathof van Schoonbeek ingeschreven werden, vernieuwd. De *denieren*, *hellings*, *kopies*, *grijpen* en *alde groten* die volgens het oude register verschuldigd waren, waren aan het einde van de zestiende eeuw niet meer in omloop en ook toen al vooral nog te vinden in de collecties van muntverzamelaars. In plaats van elk bedrag in het register aan te passen aan de in zijn tijd gangbare munten, liet de ontvanger die bedragen en de munten waarin zij vanouds uitgedrukt waren onveranderd. Wel begon hij het register met deze aantekening, waarin hij voor zichzelf en zijn opvolgers verduidelijkte met welke munten uit zijn tijd die oude munt denominaties betaald konden worden.

Blijkbaar gold hetzelfde probleem ook voor bepaalde cijnzen die in natura uitgedrukt waren. De ontvanger van het laathof trof in het oude register cijnzen aan die niet in *kapuinen* uitgedrukt waren, maar in *alde trappeners*. Door die *trappeners* om te rekenen naar 2 kapuinen per stuk, bespaarde hij zich de moeite uit te moeten vissen wat zo een *trappener* precies was.

In de praktijk: een aantekening over het betalen van cijnzen waarvan het bedrag eeuwen eerder is vastgesteld, in niet meer gangbare munten, Borgloon, 1762-1763 (15)

Jacob Pulincx ende conssorten Peter Smilkens, voor Jan Pulincx, voor Elbricht Goordis, voor Jan Savenies alias Op den Wijer, van huijs ende hof tot Hendrieken, nu weijde ende bloeck, regenoten die straet gaende van Hendrieken naer Gotham ter i, die representanten Jan Pulincx ter ii, Agnes Berckenbosch ter iii, die relict Arnold Conraet ter iiij.

iii ½ schell. en vii ½ denieren, facit 14 stuyvers.

Solvit pro anno 1762 1763 1764 1765 1766 1767

Dit fragment komt uit het cijnsinningsregister van de ontvanger van de Bisschoppelijke Tafel in het kwartier van Borgloon voor de jaren 1762-1767.

Deze aantekening betreft de cijns die verschuldigd is voor een goed in de gemeente Hendrieken. Eertijds stond er een woning op, maar in de periode waarin dit register werd opgesteld was het weiland geworden. Het perceel grensde aan de weg van Hendrieken naar de

buurgemeente Gotem en voorts aan een perceel van de representanten van Jan Pulincx, een perceel van Agnes Berckenbosch en een perceel van de weduwe van wijlen Arnold Conraet. In 1762 was het perceel in het bezit van Jacob Pulincx en de consorten Peter Smilkens. Daarvoor was het in het bezit geweest van Jan Pulincx, daarvoor was het in het bezit van Elbricht Goordis en nog eerder was het in het bezit van Jan Savenies alias Op den Wijer. Jaarlijks moest voor dit goed een cijns betaald worden die ooit was vastgesteld op 3,5 schellingen en 7,5 denieren. Aangezien die muntstukken in de tweede helft van de achttiende eeuw niet meer gangbaar waren in het betalingsverkeer, werd ten behoeve van de ontvanger van de cijnsen vermeld dat dit bedrag betaald moest worden met 14 stuivers. Jaarlijks noteerde de ontvanger, zodra de cijns voor een bepaald jaar voldaan was, dat jaartal in de marge van deze aantekening. Zo weten wij dat de cijns voor de jaren 1762-1767 voldaan werd.

Bibliografie

- L. de Vlierden, *Edits et publications des monnoyes lesquelles ont eu cours par les Pays et Principauté de Liège, depuis l'an 1477 jusques à présent*, Luik, 1675.
- J. Ruwet, *Les edits monétaires liégeois, 1482-1625*, in *Bulletin de la Commission Royale des Anciennes Lois et Ordonnances de Belgique*, 1954, 18, P 235-290.
- P. Simonon, *Traité historique et méthodique sur l'usage et la nature des anciennes monnaies*, Luik, 1758.
- J. de Chestret de Haneffe, *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances*, Brussel, 1890. *Supplément*, Luik, 1900.
- J. Brouwers, in *Limburg*
- A. Mignolet, *Les monnaies de la principauté de Liège. Description commentée des monnaies gravées dans l'ouvrage du baron de Chestret de Haneffe*, Maastricht, 1986,
- H. Frère, *Numismatique liegeoise. Notes sur la monnaie de compte dans la principauté de Liège*, in *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, 1967, 80, p. 91-112.
- Th. Coun, *Middelnederlandse Lutsla(ch/g)t(e), Lut(c/s)ela(ch/gh)t, Lucslacht(e/s), Lucslac*, in *Limburg – Het Oude Land van Loon*, 2001, 80, p. 391-394.
- R. Nijssen, R. Van Laere, *Klinkende munt. Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden, 1437-1552*, (*Limburgse Studies*, 1; *Limburg – Het Oude Land van Loon. Extranummer*, 3), Hasselt, 2003.
- R. Nijssen, R. Van Laere, *Wie het kleine niet eert is het grote niet weerd... Grootste koperschat van Vlaanderen uit de 18de eeuw gevonden te Nieuwerkerken*, (*Limburgse Studies. Brochures*, 1), Wijer, 2007.
- J.-L. Dengis, *Les monnaies de la principauté de Liège*, 3 delen, Wetteren, 2006

- (1) Rijksarchief Hasselt, Archief van de landcommanderij van Alden Biesen, nr. 1409.
- (2) Elders specificeert hij dat bepaalde betalingen met *denieren* of *schellingen* van *'s greven geld* – munten geslagen door de graaf van Loon – moeten gebeuren.
- (3) Dat brengt ons bij de bisschoppen Jan van Edingen (1274-1281) en Jan van Vlaanderen (1282-1292), van wie echter geen denier bekend is, of bij Jan van Eppes (1229-1238), die verschillende types denieren heeft laten slaan.
- (4) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 193-194.
- (5) R. Van Laere en R. Nijssen, Klinkende munt. Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden, 1437-1552, (Limburg – Het Oude Land van Loon. Extranummer, 3), Hasselt, 2003, p. 57.
- (6) R. Van Laere en R. Nijssen, Klinkende munt. Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden, 1437-1552, (Limburg – Het Oude Land van Loon. Extranummer, 3), Hasselt, 2003, p. 59.
- (7) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 190-192.
- (8) R. Van Laere en R. Nijssen, Klinkende munt. Muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden, 1437-1552, (Limburg – Het Oude Land van Loon. Extranummer, 3), Hasselt, 2003, p. 59.
- (9) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 720, f° 35.
- (10) J. Brouwers, in Limburg,
- (11) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 735, schutblad.
- (12) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 721, f° 11.
- (13) Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Kozen, nr. 32, fol. 139r - 141 r.; R. Nijssen en R. Van Laere, Muntcirculatie in de zestiende en zeventiende eeuw: drie Limburgse teksten, in Limburg – Het Oude Land van Loon, 2001, 80, p. 267-282.
- (14) Rijksarchief Hasselt, Archief van het laathof van Schoonbeek, nr. 12, f° 1.
- (15) Rijksarchief Luik, Archief van de Rekenkamer, nr. 815, f° 109.